

Ideja je nosilec in tvorec vsega, namesto da bi iz vsega in koncem vsega spoznali in doživeli zmisel in misel. Kar bi nam moralo vzrasti iz razvoja, življenja trenja posameznih duhovnih in drugih svetov, vse to nam je dano v začetku. Jernej je suženj ideje in kot tak življenjsko pasiven, torej nemogoč, da bi bil revolucionar. Revolucionarnost je aktivnost, dinamičnost, ne statičnost. Jernej ve, kakšna in kaj je pravica, njeno uveljavljenje in sankcijo pa išče pri drugih. Revolucionar bi udaril Sitarja v obraz in ga pobil na zemljo, ker je prepričan, da mora tako biti. Jernej pa na vsako krivico reagira le s svojim modrovanjem o pravici, ki je na njegovi strani. To svojo modrost ponavlja vsakomur, še otrokom na cesti in to ponavljanje te v tej misli še potrdi. Ne velja to sicer v vsem: Jernej se celo nekako razvija pred nami, celo v toliko, da se na koncu prepriča, da ni Boga, a vse to je prav za prav nujno in embrijalno implicirano v začetku.

To se seveda nanaša na vsebinsko in kompozicijsko plat dela, dočim je stilno in izrazno Jernej naravnost bibličen. Morda je tudi to kaj vzroka za precejšnje.

Docela druga je stvar pri Hiši Marije Pomočnice. Če je Jernej kolikor toliko »die angewandte Kunst«, je Hiša Marije Pomočnice najčistejša »reine Kunst«.

V Hiši Marije Pomočnice je Cankar načel in rešil problem smrti, njeno nadsvetno, nadčasovno poslanstvo in pomen. Prvič se javi ta problem v Smrti kontrolorja Stepnika, sicer na nekako groteskno pošasten način, vendar Cankar na nekaj mestih že tu pokaže svoje pojmovanje smrti. »Vstal bom mlad, poln moči in življenja... in skozi zaprta vrata, skozi zagrnjeno okno pojdem na vrt z lahkim koraki, lehak in svoboden se dvignem nad gozdove, se dvignem k soncu in pod mojimi očmi se bodo igrali svetli svetovi.«

V Hiši Marije Pomočnice je to svoje pojmovanje še jasneje izrazil. Smrt, umiranje, štirinajst umiranja. Svet in življenje tu v bolnišnici je že nekako onstran, na večnostni, nadsvetni ploskvi. Tu ni več bridkosti in trpljenja — »kaj je trpljenje, ni ga več tu. Tam daleč je zunaj, globoko iz doline šumi.« Svet — to je nekaj temnega, ubijajočega. Vse grenko, kar je bilo, življenje, svet in tisti ljudje, ki prihajajo kot vezi s svetom v Hišo — ne to je gledano skozi prečiščeno prizmo štirinajstkratnega umiranja. Vse postave in liki izgubljajo obrise, jasnost, vse se hoče razmegliti, raztesniti, razširiti v prostor in čezenj v večnost, v drug svet, drugo življenje. Tema na štirinajst variacij — najčistejša impresionistična umetnost s čudovito liričnim izrazom.

In vsa umiranja izzvene na koncu v akord in sintezo: »Vesela procesija se je vila iz doline, kjer je noč in trpljenje. Biči so pokali, rezgetali so konji in kopita so bila po kameniti cesti. Na vozovih so peli mladi glasovi, zmirom niže se je pogrezala dolina, tam gori pa so goreli že hribi, sonce je prihajalo procesiji nasproti, že so se lesketali mu lasje, iz zlatih žarkov spleteni... Pozdravljen, Kristus, ženin, ti vdano ljubljini, tako težko pričakovani! Pozdravljen!«

Smrtni ni konec, omot je odrešenje in vnebohod trpečih, strtih in zlomljenih, smrt je blagoslov za tiste, ki so v svetu prokleti, zadnja luč in zadnja pravičnost. To je zmisel tega dela.

Da sta stil in jezik adekvatna umetniški vsebini, ni potrebno omenjati. Ali ni Hiša Marije Pomočnice

tudi — recimo — prvi in edini kolektivni roman v slovenski književnosti?

In še eno za konec. Japonec Kakuzo Okakura je zapisal o antičnih (in tudi drugih mojstrih), da bi mi mnogo bolje storili, če bi jih bolj občudovali in spoznavali ter manj posnemali.

Ali ne bi to lahko veljalo še za nas v zadevi Cankarja? Mirko Javornik

Friedrich von Gagern: **Die Strafe in druga dela.** Baron Gagern je doma pri nas: rodil se je 25. VI. 1882 na gradu Mokrice ob Savi. Od urednika lovskega lista se je povzpел do svojevrstnega pisatelja, ki še vedno gori za lov, za prirodo sploh. Dolga vrsta novel iz lovskega življenja (prva zbirka »Im Büchsenlicht«, 1908), živalskih zgodb in povesti iz tujine ima predvsem to obeležje. Proč od lažne civilizacije in nazaj v preprosto naravo nas vodi v maroškem romanu »Das nackte Leben« (1917) in v romanu rdeče rase »Der tote Mann« (1927), lov je med različnimi socialnimi problemi kmetiškega in plemiškega življenja v nemških krajih Avstrije osrednji predmet v romanih »Der böse Geist« (1915) in »Das Geheimnis« in še v povojnem delu v dveh zvezkih »Die Wundmale« (1919) drhti ista miselnost; čeprav je dosti širše zasnovano, je glavna zgodba v tem mozaiku mnogih slik, boj mladega duhovnika z naravo, naravnana v isto smer.

Anaše zanimanje zasluži Gagern še posebej radi par novejših del, v katerih je poleg R. H. Bartscha najbolje prikazal nenkemu občinstvu naše kraje in ljudi ob bivši dolensko-hrvatski meji — tedaj blizu svoje domačije.

Leta 1924. je izdal roman »Ein Volk« (Narod), ki je imenitna slika iz življenja naših sosedov v Posavju onkraj Gorjancev v 60 in 70 letih pret. stol. z pestre množice vsakovrstnih tipov kmetov, hlapcev, oskrbnikov in dr. potisne sila usode v ospredje najdenca Marka Ubraniča, Zaničevan in tepen se seli od službe do službe, se otresa s krepko pestjo napadačev, dokler slednjic v slepi togoti ne ubije z žehrtarjem zlobnega oskrbnika, ki mu je prevzel dekleta in ga hotel še pretepati. Kot vojak se izkaže v Bosni, a pozneje zopet v navalu notranjega odpora zabode korporala, ki ga trpinči. S tem ga je vrgla usoda na pot, s katere ne more več nazaj. Kot ranjena zver zbeži v gozdove, postane razbojnik in s svojo tolpo požiga, rop in mori, da maščuje krivice, ki jih trpi ubogo ljudstvo s strani gospode. Kot šiba božja bije zdaj sem, zdaj tja prav doli do Šiska ter se znaša nad graščaki, oskrbniki, advokati, sodniki, fiskali, židi in drugimi oderuhi, a poštenjakom noče skriviti niti lasu. Ljudje mu gredo na roko, neverjetna spretnost in drznost ga zaslanja, zato mu oblast kljub vsem razpisanim nagradam ne more do živga. A misel na kraljeviča Marka, Martina (!) Gubea in bana Jelačića je varljiva, zakaj kmetje so presebični in premalo zavedni, da bi se ž njim vred uprli. Ker naleti tudi na par korenjakov, ki jim ni kos, začne zgubljeni zaupanje v svojo moč in poslanstvo. Po različnih nezgodah spozna svojo zmožnost, se spravi z Bogom, odvrta ljudstvo od nepremišljenih korakov ter pade slednjic, izdan od bivše ciganske ljubice, pod orožniško kroglo. In to ubogo teptano in razočarano ljudstvo obda nesrečnega idealista, ki ni mogel ravnati drugače, kot narodnega mučenika z vsemi znaki svoje ljubezni, saj po pravici čuti, da je ta junak-trpin pralik nje-ga samega.

Ubranič je res dobro zadet primer instinktivne obrambe osebnega dostojanstva, čuta, ki je v slehernem, tudi v preprostem človeku tako izredno živ. Nadaljnje okoliščine so seveda take, da ga počasi sicer, a nujno vodijo v poraz. Za narodnega vodjo manjka neukemu fantu razen moči, poguma in premetenosti vsega: zavednosti, volje, vere, idej. On je žrtev razmer, ki jih njegov nastop le osvetli kot meteor gluho noč.

In slikanje tedanjih razmer na Hrvaškem je mimo romantične fabule tudi glavni namen tega zgodovinskega romana. Prizori iz raznih strani življenja na vasi (letna dela, tlaka, prepiri, dražbe, sejmi, romanja in sl.) so močni in slikoviti. Cela vrsta tipov in občutkov, v ozadju pa galerija krajev. Označbe so plastične in drastične, podane z mnogo včutenja v ljudsko miselnost, z vernim in spretnim posnemanjem jezika in dikiije pa z nemalo šegavega humorja. Vse to se prepleta in vrti kot v kalejdoskopu, v tem živopisanem okviru pa se vrste liki v filmu scene, v katerih stopa pred nas Ubranič pri napadu ali na begu, zdaj divje demoničen, zdaj topo resigniran. Kljub vsem duhovitim domislekom je končno sličnih si motivov skoraj preveč. Da ne bi vsa ta s toliko ljubeznijo in poznanjem podana folkloristika učinkovala enolično, dobi nasprotje v krogu plemiške gospode; a tudi tu je miljenec družbe Hans Caraffy po svojem temperamentu nekak dvojnik glavnega junaka.

Pri vsej posrečenosti dela v celoti se vendar vsiljuje vtis, da so ti seljaki vzlic minuli dobi z njeno kulturno nižino risani nasplošno preveč naturalistično. Ob taki primitivnosti in brutalnosti bi si povprečni tuji čitatelj utegnil ustvariti le prečno sliko o narodu kot takem. Tega namena pisatelj pač ni imel, saj predstavlja drugod na podoben način nemške hribovce. Sam večkrat pravi, da bi bilo to v bistvu zdravo in dobro ljudstvo zaslužilo boljše usodo, kot so mu jo skrojili tuji in domači izkoriščevalci. Zato verjamemo, da je s karikiranjem hotel doseči le večjo umetniško učinkovitost.

Umetniška cena široko zasnovanega in nadvse razgibanega romana je nedvomna. Ne glede na zanimivost novega okolja, ki ga je podal avtor z veliko vnemo in intuicijo, je treba predvsem priznati, da ima Gager nenačuden pripovedniški dar: tudi nemška kritika je poudarila, da je ustvaril s tem romanom epopejo hrvaškega naroda.

Priznanje, ki ga je tu dosegel, je gotovo v precejšnji meri v zvezi s svojevrstnim lokalnim koloritom. Bržkone ga je to nagnilo, da je napisal podoben roman »Često« l. 1929 iz življenja naših ljudi v domačem kotu na pobočju Gorjancev. To prehodno ozemlje ob meji mu je nudilo vrhutega še priliko za večjo raznolikost v tipiki krajev in oseb, zlasti ker je postavil dejanje v leto 1887., ko je gradnja ceste iz Posavine po dolini Bregane navzgor proti Stojdragi privedla semkaj ljudi najraznovrstnejših značajev.

Pri mokriškem graščaku stopi v službo kot drvar in lovec korenjak iz Cerkljan Primož Košutnik. Ni tu veličastnih gorá kot na Gorenjskem, a gozdovi so čedni in zverjadi je dovolj. Zato je s službo zadovoljen, vendar se rad zagleda proti Kamniškim planinam, kjer čaka v Selih v Zgornji Kokri nanj zala Polona.

Cesta je prinesla v to dolino še novih ljudi, delavcev, zidarjev, inženjerjev, zandarjev. Shajajo se z logarji, steklarji, tesarji, uradniki v krčmi ob konfinu pri Horvatički. Tu je voz, ki družijo osebe in dogodke v usodno povezanost.

Ker se bavi krčmarica tudi s tihotapstvom, nagovori s svojim pajdašem voznikom Stermelcem Ilijo Šormana, primorskega delavca iz okolice Vinodola, da postane lovski tat in ji prinaša divjačino na prodaj. Pri tem ji pomaga natakarica Ljubica, hči češkega steklarja. Pri gradbi ceste dobi mesto tudi mlad inženjer Branko, Horvatičkin sin, do cela pokvarjen človek, ki neverjetno brezsrčno izsiljuje od matere denar, grozeč ji z odkritjem njenih številnih zločinov. Branko preganja Ilijo radi nerednosti pri delu in trči z njim skupaj zbog Ljubice. Horvatička zavestno podpihuje Primorčevo mržnjo. Tako se zgodi, da Šorman z kresni noči pričaka inženjerja, ga ubije in zakoplje. Sicer mu ne more tega nihče dokazati, a slaba vest ga preganja kot mōra. Odslej se pri delu ob cesti nesreče kar vrste, tako da ga na zahtevo delavcev nadinženjer spodi.

Vendar se Ilija ne more odločiti, da bi se vrnil domov v Grižane k svoji dobri, zvesti ženi Duši, temveč fantazira o »Wiskondzinu« in se potepa po gozdovih. Tako zadene slednjič pri zasledovanju jelena na Primoža, ki ga ustrelí, ker je že dolgo sledil v loviščih njegove opanke. Košutnika vendarle peče vest in se po par dneh oklevanja prijavi orožnikom. Tu se sreča s češkim nadlovcem Petrom, ki ga je pravkar ovidil in obdolžil še lovske tatvine. Ta nizkotnost Primoža tako razkači, da ga na mestu potolče. Sedaj čaka Košutnika nekaj let ječe, a vse to ga je menda toliko zmordilo, da bo poslej bolj preudaren. Ker mu je obljubljena služba pri grofu Auerspergu na Kpčevskem in hoče tudi zvesta Polona počakati nanj, je ta izid zanj kolikor toliko pomirljiv. — Stermelca, ki je odnesel Horvatički iz kleti njene težke denarce, ustrelje na begu orožniki. Krčmarica pa pod težo svojih hudobij pade v naraščajočo blaznost, dokler je ne vzame smrt.

Zopet nas zanima roman, ker predstavlja znane kraje in ljudi, ki so nam blizu. Kako gleda pisatelj nanje? Prijazno, razumevajoče. Nič ne prikriva simpatij, ki jih ima do našega človeka: slika ga verno, spretno, živo, a tu pa tam preveč shematično, linearno. Kakor je namreč ta populizem prepojen ljubezni do preprostih ljudi, ki priča o avtorjevem pravičnem mišljenju, kakor jih z zanosom riše v njihovi zvezanosti z dobrimi in slabimi stranmi prirode, ostaja pri posameznih značajih čisto pri metodi trenutne fotografije, hočem reči, da uporablja često preveč svetlobe ali pa sence.

Zlasti čisla Gorenjce: njegov Primož Košutnik, krepak in korajžen gorenjski fant, sin planin, izvrsten strelec, prostodušen in pošten, jih imenitno zastopa z vsemi vrlinami in napakami. — Gager pravi po svoje o njih (str. 16): »Seltsames Volk, diese Krainer aus dem schicksalsreichen Oberland, wo die Wasser, Sprachen und Himmel an der uralten StraÙe sich scheiden: ein Schlag von besonderem Gut und GuÙ, zusammengescholzen aus bayrischem Stiertrotz, slawischer Seele und welschem schwarzglutigen Weinblut.« Manj po godu so mu Dolenjci in v primeri z njimi so tudi grofu Gorenjci »ein ander Volk, reinlich, reich und rüstig« (str. 87), kaj šele Primožu, ki rad zabavlja čez prekanjeni »Dolenzenvolk« (str. 468).

Na sploh so pa Slovenci podani v dokaj ugodni luči: že v »Narodu«, v kolikor nastopajo, so bolj razsodni in samostojni, in prvi, ki je Ubraniču kos, je gorenjski splavar.

Čeprav je tedaj pisec v Gorenjce zaljubljen, je vendar izredno nepristranski do kršnega Primorca, v čigar dušo se vživlja z nič manjšo ljubeznijo in razumevanjem. Košutnik in Šorman, predstavnik dveh narodov in dežel, tako različna po temperamentu in usodi, a vendar tako podobna po notranjem doživljanju, sta enakovredna tekmeča. To nas skoraj začudi, ker so druge važnejše osebe (n. pr. grof na eni in Horvatička z zlaho na drugi strani) preveč tipizirani v dobro oziroma slabo stran. Ostale narodnosti (Vlahi, Čehi, Furlani i. dr.) so dobro zadeti. Le da so gotove poteze pretirane.

V zvezi z delom in duševnostjo ljudstva je vestno upoštevanje naših navad in šeg, uporabljanje vseh vrst narodnega blaga, pregovorov, pravljic, pripovedk, vraž i. dr. Tako srečamo tudi tu ne le vile, duhove, škrate, čarovnice, čateža, volkodlaka, vodomeca, jutrmana itd., ampak tudi zelenega Jurija, kralja Matjaža, Petra Klepca. Celo par naših pesmi je povzetih v zmiselnem prevodu. Skozi vso zgodbo pa se prikazuje zlovesči Meglenjak, nekak dolenski Zlatorog, ki oznanjuje lovcem nesrečo.

S pesniškim zanosom so opisane vse lepote gorá, gozdov, vasi, cerkvá in omenjene so mnoge važnejše točke širom naše dežele. Imena so večinoma domača razen ondi, kjer so obstojale nemške oblike. Tudi drugo imenoslovje (osebe, živali) je izvirno naše (v zaključni besedi k »Narodu« je avtor sam raztolmačil posebnosti jugoslovanske pisave in izgovarjave). A pisatelj hoče vzbuditi večji vtis vernosti in pristnosti kolorita s tem, da neredko vpleta v razgovorih slovenske oziroma hrvatske besede, kletvice, medmete, včasih kar cele stavke. Žal, ti niti v danem narečju niso vedno pravilni, kar nas tem bolj moti, ker v lepi književnosti nismo tako vajeni dialekta kot so ga Nemci in tudi naš avtor. Sicer pa je v vseh prvinah, okolju, ritmu, opisih prirode toliko našega duha, da imamo mestoma občutek, kot da čitamo Cankarja ali Preglja.

Posebno točno in gibčno je posnet naš način izražanja v dialogu sploh in pri poedinih tipih, značajih ali stanovih posebej. Tu je slog kakor prevzet iz pristne in sočne govornice naših ljudi. Tako lahko razberete iz teh pogovorov značilnosti kmetskega besedovanja boljše kot pri marsikaterem domačem pisatelju. S to izredno zmožnostjo opazovanja in vživljanja je predstavil Gagern čitatelju prvotni kolorit prav do podrobnih odtenkov našega načina mišljenja in izražanja. Zato tudi ni nič čudnega, da naletite tu pa tam na zavestne slovenizme (na pr. langzeit) ali na tujke iz našega jezika, kot so Planinen, Goren, Dolinen, Kotschen, Koliben, Plochen, Junzen, Lapor, Kres itd.

Lahko tedaj rečemo, da je predstavil Gagern svemu svetu, kakor prej v »Narodu« sosedne kajkavce in njih zemljo, tako sedaj naše ljudi in čare naše narave s tolikšno uvidevnostjo in neposrednostjo kot menda še nihče. Že zato zasluži priznanje.

A ne le zato. Gagernove umetniške kvalitete lahko občudujemo ne glede na snov tudi v čisto estetskem oziru. Je pač epik z neoporečnim talentom.

Pri izberi snovi se zaveda, da je najbolje poseči po takšnih, ki jim lahko dá iz lastnega vpogleda močan videz verjetnosti. Najsi je fabula sama vzeta bolj ali manj iz resničnosti, naj je še tako romantična, porazmesti najrajši dogajanje v oko-

lje, ki mu je dobro znano, postavi pred nas določne tipe, ki so kakor sami po sebi zrastle iz dotičnega, živo naslikanega ozadja ter poudari pri razvoju dejanja predvsem tiste strani, ki so človeškemu srcu od nekdanj najbližje. Tako se realistična osnova zlije z idealističnim občutjem v umotvor, ki vas prepriča in prevzame z neodolljivo silo. In ne da bi moral iskati daleč naokoli, je v našem primeru obdelal tvarino, ki mu je bila osebno dodobra znana, za njegovo občinstvo pa ima še ves čar novosti.

Osebe, ki nam jih prikazuje, so na prvi pogled kaj različne. Označuje jih izredno večje in dosledno z vseh strani v posebnostih govora, navad, spominov in nagibov. V svrhu večje učinkovitosti podčrtava skrajnosti in rabi prejarke barve. Zlasti ženske so večjidel narisane zelo črno, dočim so nasprotno aristokratje predstavljeni vsi v lepi luči, čeprav ne brez hudomušnosti. Poteze so stalne in brez večjih sprememb. Pomembnejše osebnosti so pač podane z nekaj več psihološke poglobitve, tako Primož s svojo lovsko vročico, dalje Ilija in Horvatička, a tudi njihov duševni razvoj je nezaten in preveč od le zunanjih činiteljev odvisen. V tem se kaže neka statičnost in apriorna shematika, preko katere se avtor še ne more povzpeti.

Vzrok je deloma v tem, ker pisatelj nima toliko namena prikazati posameznika in njegovih notranjih dognanj, kolikor gibanje množice in njene psihologije. V tem oziru je mojster in skupinski prizori so neverjetno nazorni, dramatični. Podobni tipi in slični zaporedni dogodki imajo isto svrhu, da podkrepijo v nas gotov vtis: je jih toliko, da pri le neznatnem spreminjanju skoraj utrujajo, če ne pri prvem, pa pri drugem čitanju. Da mu je glavno kolektivni koncept, kažejo tudi markantni naslovi à la Zola, pri katerem se je sploh mnogo učil, in tista stalna notranja simbolika, ki vse prepleta in dviga v skupni vrh. Tak izraziti prizori so oni iz dela pri cesti s tistim težkim ritmom, ki nadvlada vso okolico.

Isto smer spada za pisatelja prav tako značilna ljubezen do narave, do lovstva, do kmetijstva. Slike iz prirode so med najlepšimi, ker so pisane res iz srca. Narava mu živi, snuje, poje z vsemi svojimi čari. Lov mu je poezija, mu je umetnost. Strelska tekma, pri kateri se Košutnik nekako zapiše hudiču, da je prvi, ali streljanje za stavo pred gostilno, pa tudi imponiranje njegovih junakov s pogumom in telesno močjo, vse to je slavospev na prednosti narave in dokaz avtorjeve splošnosti z njo. Sem spada končno pogosto uporabljano narodnega bajeslovja ter pojavov iz podzavesti, kakor sanj, slutenj, prividov, prikazni i. dr. Priznanja vredno je, s kako spretnostjo zna s temi sredstvi povečati napetost oziroma urejati tok pripovedovanja.

Zasnova romana je široka, izpeljava obsežna. V kompoziciji gradi smotrno z rednim izmenjavanjem komponent dela oziroma nasprotujočih si sil ter skrbi za sorazmernost in skladje: vrh je nastavljen v sredini dobe od pomladi do jeseni, ki jo obsega zgodba (Kres). V tem oziru stoji »Cesta« višje kot »Narod« ali celo prejšnji spisi, ki so večkrat le bolj vrste epizod brez ožje zveze. V »Narodu« je podana pot junaka od rojstva do smrti ter je aristokratski dvojniki Ubraničev Caraffy v bistvu nepotreben, ker ni uravan proti, temveč vzporedno z glavnim junakom. V »Cesti« pa sta si Košutnik in Šorman res tekmeča,

nasprotnika, ki morata slednjic trčiti drug ob drugega; vrhutega je tu dano tudi zunanje središče dogodkov v krčmi ob konfinu. Res da ima grof s svojo plemiško družbo i tu svoje posebno višje mesto, toda v celotni kompoziciji tvori le kolo v igri kot vsi drugi krogi, ki zadevajo tod skupaj. Napredek je v tem, da je delo bolj iz celega.

Kar pa posebej diči Gagerna, je njegov slog. Rekli smo že, da se ume nenadno prilagoditi značaju oseb, stanov, narodov in je zlasti v dialogih virtuozi; spominjam na primere uradnega stila, na zasliševanja in prepire. Poglobil se je v duha izražanja ne samo našega ali nemškega, temveč tudi latinskega, židovskega, arabskega, maroškega, indijanskega i. dr. in to je za podajanje izvirne miselnosti velika prednost. Pa tudi sicer ima pisateljev jezik veliko tvorno silo in zmisel za novost. Bogat je, krepak in jedrnat pa nič papirnat; teče mu z neverjevno lahkotnostjo in prikladnostjo ter je poln pesniških slik in prispodob, zlasti aliteracij in asonanc, kar ga zavaja neredko v baročno preobloženost. Tesno se prilaga vsakokratnemu občutju: zdaj je bujen, zanosen, zdaj kratko resigniran ali sunkovit. In prav temu ritmičnemu valovanju, tej pesniški dikiciji moramo pripisati dober del učinka. Poleg naravnih ljudi, njih strasti, napak in vrlin, poleg napetega dejanja, ki zgrabi, ki osveži dušo kot vihar ozračje, poleg mika domačnosti, ki se nas tako prijetno dojmje, je ta notranja glasba, ta zanosni slog ono, kar nam zveni v ušesih še dolgo, dolgo potem, ko smo knjigo odložili.

Kajpada, če vzamete delo v roke drugič, tretjič, če mimo prvotnih vtisov presojate notranjo vsebino in iščete globljega jedra, boste zadeli tudi na marsikako šibko stran. Pomanjkljivost je gotovo — to vedno zopet lahko ugotovite — da so ti silaki po telesu duševno velike reve. Nikakega jasnega cilja nimajo, nobene zavestne doslednosti in niti ne resnične aktivnosti. Kot da jih je le fizična moč, ki zanjo višji, zlasti moralni svet skoraj ne obstoja. Iz njihovega potikanja po svetu ali topega tuhtanja izbruhne le zdaj pa zdaj ta ali ona strast, drugače so le igrače usode in zunanje slučajnosti. Sicer pa tudi v drugih romanih pri Gagernu pogrešamo tega ozira na višje kulturne norme, pa naj riše z bolj v duši, kot v »Der böse Geist« nesrečnega duha sovražnosti na vseh poljih tik pred vojno, ki je bil tako usoden za staro državo, ali razglablja kot v »Die Wundmale« o problemih vesti in vere, ali celo kaže, kot na koncu drame »Der Ocean«, na molitev in religijo kot edini izhod iz morja čutnih zablod (kot v »Narodu« konča tu z Očenašem, kar se najde podobno že pri Balzacu). Povsod se odkriva pri njem tozadevno neka praznina, neki prezir višjih vidikov, neka površnost, ki je morda utemeljena v modi in lovu za cenanim uspehom, a ne priča o idejni globini in res samosvojem pogledu na svet. Da mora gola relativnost ali tisti mitološki fatalizem, samo tista tesna zvezanost z naturo današnjega človeka zadovoljiti, tega pač niti sam ne verjame. To so umetniku morda dobra tehnična sredstva, a moderni človek ne ve s tem več kaj začeti. Ta narejeni mitologizem nam ne more nadomestiti globine misli, analize bojev v notranjosti, ta enostranska potenceiranost značajev — kot se kaže včasih celo pri duhovnikih, dasi je narisal tudi dosti zglednih in uravnovešenih (zlasti menihov), nam ne more prav do-

jeti zmisla življenja, ne razkriti resničnih gibal intimnih snovanj v človeških dušah. Na drugi strani je pa treba spet priznati, da so njegovi ljudje kljub brutalnosti nagonov prijetnejši nego omledne in osladne figure mnogih drugih, ki se vrte le okoli senzualnosti. Ljubezen in spolnost je pri Gagernu navadno zgolj prirodni pojav, nič važnejši kot drugi, ki se izživlja brez notranjih bojev, a tudi brez vsakršne blaziranosti. Bartscha n. pr. tozadevno močno nadkriljuje.

Potem pa manjka pri Gagernu skoraj povsod meščanski svet. Zdi se, da iz zavestne apatije. Preprost človek in planinec — ta dva sta mu edino merodajna; kar je vmes, srednji stan, tako zvana inteligenca, to rad prezira. Značilna zato so modrovanja bivšega diplomata Renéja in nazori Rifov v romanu »Das nackte Leben« ali očitki indijanskih poglavarjev v »Der tote Mann«. Tako je prišlo, da tudi v zadnjem romanu, ki se tiče nas, da o »Narodu« ne govorimo, ni pri navadnih ljudeh besede o kakšni izobrazbi, zunanji ali notranji, o kakršnikoli kulturni ali narodnostni zavdnosti. Res je, da se zgodba vrši v preteklosti in je ne smemo soditi z današnjimi merili, a vendar je tu občutena vrzel, ki se razloži pač iz avtorjeve privzgojene usmerjenosti. Ta se izživlja, dejal bi, še v stari aristokratski, avstrijski miselnosti, ki toži nad lepimi nekdanjimi časi. Sicer je njegova kritika današnjih razmer in ustanov res duhovita in v marsičem upravičena, pri čemer tudi Avstrije in Nemčije ne štedi, vendar diši preveč po P. Lotiju, Nietzscheju i. dr. Slednjic pa, da vprašamo z njim samim: Cui prodest? Podeden pasivni pesimizem mu je sploh lasten v svetovno-nazornih stvareh in tudi v »Cesti« se to vedno opaza. Tako pravi na pr. čudaški kopar Voglene (str. 427): »Die StraÙe da, die sie sprengen und scharren, was haben sie davon? Was wird besser? Schlechter wird's. Schuld um Schuld, Fluch um Fluch. Einer erschlagt den anderen, die StraÙe frißt euch alle. Die StraÙe, das ist euer Weg. Die ihn zu End gehen, die führt er in Versuchung und Verdammnis, viele aber bleiben unter Schutz liegen und verfaulen. Wie der drunten. Wer denkt an Gott, hehe? Wo ist da noch Gott unter euch Menschen?«

Slično izzvene tudi grofove misli ob sklepu. Ne beležimo tega kot očitek, saj najdemo takšne misli prevečkrat pri mnogih priznanih pisateljih, le da so marsikje še bolj prisiljene in je ta reč v našem slučaju razložljiva, pravimo le, da bi njegovi umotvori pridobili na notranji ceni, ako bi manj gledal le nazaj, temveč kazal tudi naprej in kvišku.

Elementov nove duhovnosti tedaj Gagern ne pri- naša. Idejne globokosti ali duševnega bogastva ne boste našli preveč. Zato rešuje tudi probleme znanje, šablonsko, če moremo sploh govoriti o resni problematiki.

Pač pa najdete pri njem motive iz vseh vetrov, kot jih srečavate v sodobnem slovstvu. Saj je visoko naobražen poznavalec sveta in mnogih literatur, kot priča zlasti njegov René. V tem oziru mu ne odrekamo velike prilagodljivosti in iznajdljivosti: tu gre s svojim časom naprej. In lahko celo rečemo, da zna stare in nove, tuje in domače motive povezati in utemeljiti bolj naravno in verjetno kot recimo stari G. Hauptmann. Preko šibkosti v ideologiji in problematiki pa mu pomagajo odlični darovi v estetskem pogledu, tako da mu je vedno zajamčen uspeh.

Dr. L. Sušnik